

ЗМІСТ І СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙНОСТІ У ПОЗАУРОЧНІЙ МУЗИЧНО-ТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто зміст і структурні компоненти формування естетичного ставлення у школярів до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності. З'ясовано реальну основу означеного процесу – естетичний ідеал.

Ключові слова: естетичне ставлення до дійсності, позаурочна діяльність, музично-творча діяльність, естетичний ідеал.

Постановка проблеми. Спрямованість освіти на гуманітаризацію навчання та виховання, пов'язана з «підвищенням статусу гуманітарних предметів у цілому, їх оновленням, звільненням від примітивної повчальності та схематизму, виявленням у них духовності, загальнолюдських цінностей» [4, с. 58] передбачає посилення культурологічної спрямованості в естетичному вихованні в цілому і його окремих конкретних сферах. З огляду на це актуалізується проблема формування у школярів естетичного ставлення до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності як органічна єдність розвитку естетичної свідомості людини та її здібностей до естетичної творчості в різноманітних видах мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор показав, що дослідженню проблеми естетичного виховання підростаючого покоління завжди приділялась належна увага, зокрема таким її аспектам, як: формування естетичного ставлення до дійсності, розвиток естетично-чуттєвого сприймання, котрі є органічною складовою пізнання світу (А. Запорожець, В. Зеньковський, П. Каптерев, Б. Теплов та ін.); емоційно-почуттєві переживання, що становлять основу контактів дитини з дійсністю (Н. Апраксіна, П. Гальперін, Д. Ельконін та ін.); естетична активність (Н. Ветлугіна, В. Давидов, О. Леонтєв та ін.); музично-художнє сприймання дітьми дійсності, естетичний інтерес, оціночне ставлення до відображеного, (Т. Комарова, В. Мухіна, Б. Неменський та ін.); теорія діяльнісного підходу до процесу засвоєння знань та розвитку особистості (І. Д. Бех, Л. С. Виготський, Н. В. Гришина, Г. С. Костюк, С. Л. Рубінштейн та ін.).

Аналіз науково-педагогічної літератури переконує в тому, що проблема формування у школярів естетичного ставлення до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності поки що не вивчена і потребує значної уваги. Це, насамперед, стосується вдосконалення змісту, форм і методів здійснення означеного процесу.

Мета статті полягає у розкритті змісту і структурних компонентів формування у школярів естетичного ставлення до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проблеми формування у школярів естетичного ставлення до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності потребує аналізу базових понять, який ми провели за двома блоками (А; Б):

Блок А – поняття, пов'язані з естетичним ставленням особистості до дійсності – «естетичне виховання», «естетична потреба», «естетична свідомість», «естетичне сприймання», «емоційно-образна пам'ять», «естетичний смак», «естетична оцінка», «естетична реакція», «естетичний ідеал» та ін. Формування естетичного ставлення у школярів до дійсності у музично-творчій діяльності як окремий напрямок становлення особистості – це процес формування особистості і, перш за все, її естетичного виховання, яке сприяє зародженню, закріпленню, розвитку нових естетичних, етичних, художніх цінностей і мотивацій у кожної людини.

Передусім зазначимо, що формування творчого ставлення людини до дійсності полягає у формуванні *естетичної потреби*, яку можна визначити як потребу людини у красі та діяльності за законами краси. На нашу думку, необхідно звернути увагу на два важливих *компоненти естетичної потреби*: широта естетичної потреби, тобто здатність особистості естетично ставитися до якомога більшого кола явищ дійсності; якість естетичної потреби, яка виявляється лише на рівні художнього смаку та ідеалу. Своєрідність естетичних потреб особистості полягає у прагненні ствердити свою індивідуальність, відокремитися від інших, усвідомити своє «Я», а не «розчинитися» в об'єкті. Саме під дією естетичних потреб людина для безпосереднього задоволення власної уяви про те, яким має бути оточуючий світ і яким повинен бути соціальний світ особистості, чуттєво відображає загальне та особистісне значення всіх явищ дійсності. Створюючи продукти власної художньої творчості, людина задовольняє свої естетичні потреби безпосередньо споглядати те, що саме й характеризує її як особистість в контексті навколишнього світу, дає можливість виявляти свою антропологічну сутність. Самостійна потреба в творчості виникає на основі естетичних потреб в пізнанні яке в даному випадку стає не метою, а засобом задоволення потреби в творчості. В свою чергу причетність особистості до вдоволення своїх естетичних потреб збагачує її духовний світ, життєдіяльність, дає поштовх до саморозвитку та самореалізації, а завдання школи – повноцінне формування цих потреб.

З огляду на означену проблему ми з'ясували основні категорії дослідження: «естетична свідомість», «естетична пам'ять», «естетичний смак», «естетичний ідеал», «естетичне пізнання», «естетичне сприйняття», «естетична потреба» та ціннісні аспекти формування естетичного ставлення у школярів до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності.

Естетична свідомість – це та форма або частина суспільної свідомості, яка відображає все багатство естетичного ставлення людини до світу і виражає її активне прагнення до гармонії, досконалості, краси, до ідеалу прекрасного, має такі визначальні риси як *емоціональність* (без естетичних емоцій навколишній світ для людини не має особистісного смислу); *естетичну пам'ять*, репродукуюча властивість якої дає змогу автоматично відбирати те, що відповідає особистісним смакам людини (естетична пам'ять завжди предметна і конкретна, художня пам'ять також і образна); *естетичну уяву* як продуктивну якість особистості, яка відповідає уявленням про прекрасне.

Формою відображення дійсності мистецтвом є художній образ, створений у світлі ідеалів митця з допомогою його творчої фантазії, і завдання педагога-вихователя дати знання учням про систему зображально-виражальні засоби, які є знаковим матеріалом мистецького твору; виробити вміння і навички декодування художнього образу; формувати у школярів естетичну свідомість, складовими якої є: *естетичне сприймання* як творче відображення людиною предмета чи явища в цілому при безпосередній дії його на органи почуттів; *емоційно-образна пам'ять* як інформативно-трансформувальна особливість людини; *естетичні переживання, почуття* як результат безпосереднього чуттєвого сприймання та процес інтерпретації, що актуалізує особистісний досвід і інтелектуальний багаж суб'єкта; *естетична оцінка* – здатність сприйняття твору мистецтва як форми, а не як функції естетичного поля; *естетичний смак* як здатність робити висновок про те, чи є дещо прекрасним чи ні; *естетичний ідеал* як завершене з точки зору конкретної особистості розуміння прекрасного; *естетичні потреби* як збуджуюча сила пізнавальної та творчої діяльності особистості.

Велику роль у формуванні естетичної свідомості відіграє *емоційно-образна пам'ять* про найвище вираження естетичного, яка є також інформативною емоційальною пам'яттю, що в результаті трансформує особистість, яка стає більш чутливою, сприйнятливою до впливу на неї явищ та об'єктів дійсності. Емоційна пам'ять – це пам'ять на почуття. Наші емоції постійно сповіщають нас про те, як задовольняються наші потреби та інтереси, як здійснюються наші справи з навколишнім світом. Приємні переживання стримуються краще, ніж потворні [6, с. 218-219]. Важливу роль у мотивації особистості відіграє емоційно-образна

пам'ять, проявляючись ще з раннього дитинства, пам'ять на уявлення, на картини природи, на твори мистецтва, на звуки, запахи, смаки [1, с. 126].

Найбільш усвідомленим проявом естетичних здібностей особистості, які виявляють естетичний ідеал, як найвищого прояву естетичних можливостей людини *естетичний смак*. В естетичних ідеалах проявляється творчий характер *естетичних почуттів* людини в ідеальній, уявній формі, наявність яких свідчить про досить високий розвиток естетичного почуття, уявлень і фантазії людини, про певний досвід особистості у розумінні дійсності, людей, їх поведінки, взаємовідносин між індивідами, а також між ними і суспільством в цілому. Як частина загальнокультурного ідеалу, естетичний ідеал втілює в собі уявлення про вищі духовні цінності – *істину, добро, красу* – які є його складовими. В естетичних ідеалах людина виражає найвищі власні інтереси, цілі, розуміння прекрасного.

Процес формування естетичного ставлення у школярів до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності *проходить у постійному співвідношенні чуттєвих явищ* повсякденного життя з суттєвими відношеннями, які лежать в основі чуттєвого різноманіття буття і виступає як *форма і результат суспільної діяльності*. Таке співвідношення характеризує естетичну свідомість в усіх її компонентах: оцінках, почуттях, ідеалах, поглядах, смаках, теоріях і потребах. Перераховані ознаки можна вважати критеріями естетичного виховання і розвитку особистості.

Блок Б – поняття, безпосередньо пов'язані з процесом формування у школярів естетичного ставлення до дійсності – «всебічно гармонійний розвиток особистості», «творчий розвиток», «музично-творчий розвиток», «позаурочна діяльність», «творча діяльність», «музично-творча діяльність».

Створення соціальних умов, адекватних суспільній природі особистості, має в наш час першочергове значення, є однією з головних умов гармонійного розвитку людини. *Всебічно гармонійний розвиток особистості* слід розуміти «в широкому смислі слова, як розвиток всіх сторін, здібностей і дарувань особистості в багатьох сферах діяльності...» [5, с. 25–27].

Всебічний розвиток особистості – це перш за все процес розвитку її творчого потенціалу. Неодмінними якостями гармонійно розвиненої особистості є здатність до активної діяльності, «висока етична і естетична культура» [2, с. 7–8].

Утворенням нових умовних рефлексів за допомогою досвіду, набутих раніше зв'язків є *творчість* як «наріжний камінь несхибного ставлення до дійсності» [3, с. 210]. Творчість – це створення нового, оригінального.

Головна особливість творчого розвитку школяра – потреба в творчості, відмови від стандартних діяльнісних схем і алгоритмів, яка стає необхідністю і яку визначає спосіб життя та діяльності людини. Таким чином, ми визначаємо, що *творчий розвиток школярів – це формування у них здатності до відмови від готових схем і алгоритмів, яка формується в умовах творчої діяльності для якої необхідно створення емоційної основи виникнення творчого процесу*.

Особливою формою творчої діяльності особистості є музичне мистецтво, яке має пізнавальну, ідейно-виховну й естетичну цінність. Музична творчість є універсальним засобом стимуляції творчого розвитку і творчої активності дитини. Музично-творчий розвиток школярів – це, перш за все, результат процесу навчання і виховання, який досягається завдяки спрямованому керуванню навчально-вихованим процесом у школі. Музично-творчий розвиток має особливий зміст, який визначається специфікою музично-творчої діяльності. Специфіка ж її полягає в тому, що вона вирішує педагогічні задачі засобами музичного мистецтва.

Резюмуючи вищевикладене, *музично-творчий розвиток школярів можна охарактеризувати як специфічну діяльність, яка вирішує задачі засобами музичного мистецтва і має свою особливу структуру, яка визначається специфікою музично-творчої діяльності, але підпорядкованій загальним закономірностям теорії діяльності*.

Рівень музично-творчого розвитку школярів перевіряється шляхом спостереження за учнями в процесі їх спілкування з музичним мистецтвом. Особлива увага приділяється

плануванню діяльності педагога, починаючи з мотиву творчості і закінчуючи реальним втіленням творчого задуму. Спеціальна спрямованість музично-творчого розвитку в школі, його послідовність і відповідність психічного розвитку дитини призводять до виховання в неї естетичних потреб, інтересу до різних видів музично-творчої діяльності, художнього смаку, які так важливі для становлення особистості.

У вихованні школярів, розширенні й поглибленні їх знань, розвиткові творчих здібностей важлива роль належить *спеціально організованій навчально-виховній роботі у позаурочний час*.

Розглядаючи позаурочну діяльність у формуванні естетичного ставлення школярів до дійсності, нами виділяється особлива її спрямованість – музично-творча діяльність, показується її своєрідність (добровільний характер, відсутність регламентації єдиними і обов'язковими програмами, дається класифікація позаурочної діяльності, характеризуються організаційні форми естетизації школярів через діяльність у гуртках, клубах, студіях, інших творчих колективах). Ми звертаємо увагу на те, що всі *види позаурочної діяльності можуть і повинні набувати естетичну характеристику*. Вони повинні виступати як інтелектуально пізнавальна, естетична ціннісно-зорієнтована творча діяльність.

Отже, в контексті нашого дослідження, позаурочну музично-творчу діяльність слід розглядати як діяльність, яка вирішує такі завдання:

1. Формування естетичного ставлення школярів до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності.
2. Реалізація естетичних потреб школярів шляхом розвитку їх музично-творчих здібностей і творчої активності в мистецькій діяльності.
3. Розвиток естетичних поглядів та пізнавальних інтересів школярів.
4. Формування мотивації успіху.
5. Створення умов для самоствердження і самореалізації.
6. Створення умов всебічного розвитку особистості.

Основою естетичного ставлення особистості до дійсності є естетичний світогляд, який складається з *естетичних цінностей, естетичних переконань, естетичних ідеалів*.

Висновок. Таким чином, структуру формування у школярів естетичного ставлення до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності складає естетичне виховання, яке включає в себе естетичну свідомість, однією з складових якої є розвинена естетична чуттєвість, складовими якої є естетичне сприйняття, емоції, переживання, почуття; чуттєву частину естетичного смаку; естетичний інтелект – пізнання особистістю дійсності як раціональна частина естетичного смаку, естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання і естетичні здібності до творчості. В свою чергу естетичні здібності поєднують в собі естетичний смак, який включає в себе естетичні почуття, естетичні емоції, естетичні переживання, систему оцінок і переваг та естетичний ідеал, як найвищий критерій естетичної оцінки дійсності особистістю, конкретно-чуттєвий образ, взірець прекрасного.

Аналіз змісту і структурних компонентів формування естетичного ставлення у школярів до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності дав змогу визначити, що реальною основою означеного процесу є естетичний ідеал, який пронизує всі естетичні категорії, розкриваючись в суспільному житті особистості. Вироблення естетичного ідеалу – це тривалий і складний процес, потужним інструментом якого є мистецтво, за допомогою якого передається естетичний досвід людства особистості. Справжніми переконаннями естетичні ідеали та смаки спроможні сформуватися лише в органічному злитті особистісного та опосередкованого досвіду у дитини через тісне спілкування з мистецтвом, яке ненав'язливо, вільно, діалектично з урахуванням індивідуальних особливостей допомагає їй образно оформити і зробити своїм внутрішнім надбанням історично складені цінності людства.

Література:

1. Малюков А. Н. Формирование художественной культуры подростка в процессе воспитания ценностного отношения к искусству : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / А. Н. Малюков. – М., 1996. – 44 с.
2. Мясищев В. Н. Личность и отношение человека / В. Н. Мясищев // Проблемы личности : материалы симпозиума. – М. : Ин-т философии АПН СССР. – 1969. – 63–74.
3. Саїк Г. Ф. Музично-виконавська майстерність як педагогічна проблема / Г. Ф. Саїк.– http://www.knukim.edu.ua/articles_sayik.htm
4. Словник іншомовних слів / за ред. : чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К. : Головн. 7ред. УРЕ, 1975. – 776 с.
5. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1985.- 215 с.
6. Gabey G., Vimenet C. L'enfant createur. –Paris : Calmann-Levy, 1973. – 187 p.

Надійшла до редколегії 22.02.2011

Лебедева А. В. Содержание и структурные компоненты формирования эстетического отношения у школьников к действительности во внеурочной музыкально-творческой деятельности.

В статье рассмотрено содержание и структурные компоненты формирования эстетического отношения у школьников к действительности во внеурочной музыкально-творческой деятельности. Выяснено реальную основу обозначенного процесса – эстетический идеал.

Ключевые слова: *эстетическое отношение к действительности, внеурочная деятельность, музыкально-творческая деятельность, эстетический идеал.*

Lebedeva A. V. Content and structural components of the formation of the aesthetic attitude in students to the reality outside school musical and creative activities.

The article reviewed the content and structural components of the formation of the aesthetic attitude in students to the reality outside school musical and creative activities. Find out the real basis of the designated process – an aesthetic ideal.

Key words: *aesthetic relation to reality, after-hour activities, musical and creative activity, an aesthetic ideal.*